
Marko Stabej

Kultiviranje slovenske jezikovne politike

objavljeno v:

Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest.*

Obdobja 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019.

KULTIVIRANJE SLOVENSKE JEZIKOVNE POLITIKE

Marko Stabej

Filozofska fakulteta, Ljubljana
marko.stabej@ff.uni-lj.si

DOI:10.4312/Obdobja.38.325-334

Kultiviranje jezikovne politike pomeni izboljševanje njene učinkovitosti in demokratičnosti. Ključ do tega v slovenskem prostoru ni le v takem ali drugačnem preoblikovanju odgovornih ustanov, teles in uradnih postopkov, temveč predvsem v nadaljnjem razvoju jezikovnopolitičnega mišljenja vseh govorcev in govork. To pomeni sposobnost teleološkega razmišljanja o jezikovnih zadevah; znati določiti cilje na podlagi potreb in želja, najti najustreznejšo pot za doseg te ciljev ter ovrednotiti njeno uspešnost.

jezikovna politika, jezikovno načrtovanje, jezikovna stališča, jezikovnopolitično mišljenje

Cultivating language policy means increasing its effectiveness and making it more democratic. In Slovenia, the key to this lies not only in reshaping the responsible institutions, bodies and official procedures, but above all in the further development of the way language policy is viewed by all the language's speakers. This involves a capacity for teleological thought in relation to language, being able to determine goals on the basis of needs and wishes, finding a suitable route to the goals, and evaluating the success of policy.

language policy, language planning, language stance, language policy mindset

1 Kultiviranje

Kultiviranje v prispevku razumemo kot delovanje, ki neko pojavnost ali dejavnost pripelje do boljše oblike – *Slovar slovenskega knjižnega jezika* sicer ponuja tudi »popolnejše«, vendar bomo pri tem zaenkrat previdni. Postavljamo namreč tezo, da je slovenska jezikovna situacija vsaj v sodobnem času tako zelo dinamičen pojav, da pri njenem upravljanju ne moremo na nobeni točki govoriti o kakršni koli statični popolnosti upravljalnega modela – razen če govorimo, najbrž res samo teoretično, o idealni podobi prožne organiziranosti modela, v katerem bi bilo vgrajeno vse potrebno, da bi se ustrezno prilagajal glede na spremenljive okoliščine. A ne gre le za okoliščine; gre tudi za cilj(e) tega upravljanja z jezikovno dimenzijo, za cilj(e) jezikovne politike. Si je vsaj to mogoče misliti kot nekaj stabilnega in nespremenljivega?

S kultiviranjem kot pojavom nasploh ima sodobno človeštvo zapleteno razmerje. Spreminjanje naravne krajine zaradi omogočanja poljedelstva in živinoreje – krčenje gozdov in drugega rastja, izsuševanje močvirij, namakanje suhih zemljišč, izboljševanje odpornosti in drugih lastnosti industrijskih rastlin za povečevanje pridelka (in hektarskega donosa), vse to sodi pod znamko kultiviranja, človekovega prirejanja okoliščin svojim potrebam, ki so dolgo veljale za vsaj neproblematične,

če že ne legitimne ali kar plemenite, junaške: človek premaguje divjo naravo in tako ustvarja civilizirano skupnost. A postindustrijska spoznanja o omejenih zemeljskih virih in kompleksni prepletenosti naravnih dejavnikov od mikro- do makroravni ter o pogubnosti nekaterih vidikov človekovega poseganja v naravo so nekdanj skoraj nedeljeno navdušenje nad tovrstnim kultiviranjem (ki je zaradi svoje uspešnosti postalo tudi metafora za vse drugo, kar človek uokvirja in regulira, vključno s svojo lastno naravo) precej zagrenila. Kultiviranje je prineslo sicer človeštvu preživetje (in za manjšino obogatitev), a zapustilo tudi pogubno dediščino izčrpanosti, onesnaženosti in družbene neenakosti, s katero se človeštvo šele skuša učinkovito spoprijemati in v krčju išče možne in sprejemljive načine, saj vojne in posledični migracijski tokovi to urejajo brutalno, nečloveško. Metafora se tako vrača in obrača. Če naj pojem kultiviranje ohrani pozitivno konotacijo, mora zaživeti s prenovljeno vsebino.

Toda to je bil le ekskurz o kultiviranju, ki se je zdel potreben uvod za razpravljanje o sodobnih poteh slovenske jezikovne politike. Z definicijo jezikovne politike se ne bomo natančneje ukvarjali, pojmujejo jo v najširšem smislu upravljanja z jezikovnimi pojavnostmi na vseh možnih ravneh, ki torej vključuje tudi jezikovno načrtovanje.

2 Jezikovnopolitično mišljenje

Ne bomo govorili le o vidikih institucionaliziranosti (in institucionalne dejavnosti) jezikovne politike v Republiki Sloveniji, v sosednjih državah in v mednarodnih ustanovah, temveč tudi o širšem vprašanju, z delovnim poimenovanjem, splošnega jezikovnopolitičnega mišljenja na prostoru slovenske jezikovne skupnosti. Jezikovnopolitično mišljenje je neločljivo povezano z jezikovno ideologijo in jezikovnimi stališči, najbrž ga moramo razumeti shematično kot podrejeni pojem ideologije in stališč. Toda po drugi strani je njegova posebnost prav dinamična razsežnost zavesti o potrebnem spreminjanju, preurejanju, upravljanju jezikovnih zadev – seveda skupaj s skrajno lego te dinamične razsežnosti, s kandidovskim prepričanjem, da je tako, kot je, najbolje in najbolj prav. Tako jezikovnopolitično mišljenje je podlaga za kakršno koli (ne)dejavnost v zvezi z jezikom in jeziki, od osebnih in družinskih do izobraževalnih, poslovnih in upravno-političnih dejavnosti. Postavljamo tezo: kultivirana jezikovna politika (tudi na institucionalni ravni) je možna le v skupnosti, kjer ima večina posameznikov in posameznic vsaj minimalno razvito jezikovnopolitično mišljenje, in sicer tako, da jim omogoča razpravljanje in odločanje vsaj o tistih jezikovnih procesih, ki se jih neposredno dotikajo. Seveda je to precej daleč od v slovenskem prostoru zelo uveljavljenega jezikovnega (in jezikovnopolitičnega) vodništva in skrbništva, ki temelji ravno na nasprotnem prepričanju: da večina govork in govorcev ne le ne zmore, ampak zaradi svoje neodgovornosti in nezrelosti niti ne sme odločati o jezikovnih stvareh, ne jezikovnopolitičnih ne ožje jezikoslovno normativnih ipd., zato jih morajo voditi in zanje (še bolj pa za jezik sam) skrbeti preverjene, pooblašene ustanove oz. njihovi predstavnice in predstavniki.

Seveda je skušnjava prepričanja »ne pustite jim misliti in se odločati, saj ne vedo, kaj delajo« vedno prisotna. Tudi na drugih področjih družbenega življenja se dogaja, da aktualna (strankarska) politika nima popolnoma prostih rok pri oblikovanju

področnih politik in praks, saj bi lahko demagoška, populistična politika marsikje naredila nepopravljivo škodo z volilnemu telesu vseh, a za medčloveško sožitje in naravno okolje pogubnimi odločitvami in ukrepi. Parametri političnega odločanja so zato poleg s temeljnim pravnim redom v državi in širši skupnosti pogosto urejeni tudi z mednarodnimi dogovori in različnimi nadzornimi mehanizmi za uresničevanje in preprečevanje kršenja.

Politična demagogija je učinkovito orožje prav pri tistem delu javnosti, ki ne zmore refleksije o javnih in skupnih zadevah, zaradi nepoznavanja zadev in nevajenosti refleksije, morda tudi zaradi prepričanja, da se itak ne da nič storiti ali spremeniti, pa seveda zaradi svojih zakoreninjenih prepričanj, ki so ponavadi odsevi nekdanjih ideologij.

Nekaj znakov kaže, da se je jezikovnopolitično mišljenje v slovenskem prostoru zadnje čase vendarle začelo nekoliko širše uveljavljati (v veljavnih učnih načrtih za osnovno in srednjo šolo zvez *jezikovna politika* in *jezikovno načrtovanje* sicer ni; se pa tovrstne vsebine pojavljajo v novih učbenikih (npr. Slemenjak, Premru Kampuš 2019). V letih 2014 do 2017 je Ministrstvo za kulturo RS financiralo oblikovanje in delovanje jezikovnopolitičnega spletnega portala Jezikovna Slovenija (Rozman idr., v tisku). Vendar je do tega, da bi bila večina prebivalstva Slovenije zmožna temeljnega jezikovnopolitičnega mišljenja – predvsem ob tistih temah, ki jih neposredno zadevajo, bodisi zasebno bodisi poklicno – najverjetneje še zelo daleč. Če naj se posameznikova in posamezničina jezikovna stališča vsaj deloma preobražajo v jezikovnopolitično mišljenje, je zato treba spremeniti, prilagoditi njun način dojemanja jezika in jezikov. To pomeni spreminjanje jezikovne ideologije, ta pa je ponavadi le sestavina širših ideologij. Ker je vsa ta ideološka podstat stališč in dejanj največkrat prikrita, neizrecna, je zato težko določljiva, ulovljiva in posledično tudi težko spremenljiva.

Kaj sploh so temeljni parametri jezikovnopolitičnega mišljenja? Predvsem je to temeljna teleološkost: postavljanje (razmeroma) jasnih ciljev in iskanje najboljše poti do teh ciljev. Takó postavljanje ciljev kot iskanje poti oz. načinov za njihovo doseganje sta kompleksni procesni dejavnosti, ki se ju je treba naučiti. Kako težko se vzpostavlja miselni in organizacijski okvir, ki to dejansko omogoča, pa se lahko prepričamo iz novejše slovenske jezikovnopolitične zgodovine.

3 Problematičnost funkcionalnosti kot odločilnega jezikovnopolitičnega dejavnika

Jezikovna politika kot način urejanja jezikovnih vprašanj v družbi ima svoj funkcionalni in svoj simbolni pol, ki sta v marsičem združljiva ali prekrivna, hkrati pa se v razmerju med njima tudi precej zapleta.

Zdi se, da v slovenskem jezikovnem prostoru obstaja nenehni dvom v popolno funkcionalnost in zato resnično uporabno vrednost slovenščine (kljub vsem dejstvom, ki očitno pričajo o ravno nasprotnem). To je najverjetneje ostanek iz zgodovine prizadevanj za uveljavljanje slovenščine kot javnega jezika, ko je bil lahko vsak dvom potencialno usoden za uspeh načrta – saj je demoraliziral nosilce uveljavljanja jezika in jih odvrčal od pripravljenosti za jezikovnonačrtovalno garanje. Ti časi so

dolgo trajali – a so tudi že dolgo mimo. So pa tu novi časi, ki prinašajo nove izzive uporabnikom in uporabnicam slovenščine.

In čeprav pretežno etabliрана jezikovna ideologija na Slovenskem, katere nosilke so tradicionalne ustanove različnih vrst, javno in izrecno zatrjuje prav nasprotno, da je torej sodobna slovenščina polnofunkcionalna (o tem se lahko prepričamo na različnih krajih, od predstavitvenih spletnih strani Republike Slovenije do učnih načrtov za slovenščino v osnovnih in srednjih šolah), torej da slovenščina danes kot razviti jezik deluje v vsem in povsod, prikriti dvom¹ ostaja. A ker velja slovenščina (z močno naturalizirano domnevo) za edini zanesljivi povezovalc slovenske skupnosti, je, kot kaže, treba to nenehno in vedno znova in spet javno in uradno zatrjevati (kar za neprizadetega opazovalca najbrž deluje že kot neke vrste zaklinjanje). Zdi se, da pri glasovih takega ideološkega diskurza velja naslednji enačaj – če ima slovenščina močno simbolno vlogo, jo lahko opravlja samo v primeru, ko ima tudi vseobsegajočo funkcionalnost. Ali preslikano z zanikanjem: če slovenščina ni vseobsegajoče funkcionalna, tudi ne more biti več simbolna povezovalka skupnosti. Oz. lahko to ostane kvečjemu v nekem manj vrednem folklornem smislu, torej razrešena sleherne resne, usodne družbene vloge in torej le kot občasna površinska označevalka neke identitete, ki s sodobnimi družbenimi praksami nima kaj prida skupnega. Kot narodna noša in ljudski plesi. A pogoj »vse ali nič« je v sodobni slovenski situaciji, izrazito zaznamovani z globalno in evropsko večjezičnostjo, problematičen, saj je nerealen. Pravzaprav je – vsaj hipotetično – do neke mere uresničljiv samo v enem primeru: če/ko bo postalo strojno prevajanje in tolmačenje tako učinkovito, da bo medjezikovna (in medkulturna) komunikacija v vseh položajih in diskurzih vsem udeleženiim nekaj naravnega – in bo seveda dostopno vsem ljudem. Kljub precejšnjemu napredku na tem področju je do takega končnega cilja še zelo daleč, tudi ko bo cilj uresničen, pa nas čaka mnogo zelo novih dilem. Če pa glede funkcionalnosti slovenščine namesto »vse« začnemo govoriti o »kaj vse« in dopuščamo, da je v Sloveniji in na slovenskem jezikovnem področju za kakšno konkretno vlogo možen ali potreben še kak drug jezik, se del javnosti, ki se počuti odgovoren za slovenščino in slovenstvo, ogorčeno upre. To imamo priložnost opazovati npr. ob ponavljajoči se debati o jezikovni podobi slovenskega visokega šolstva (Kalin Golob idr. 2014; Savski 2019; Jesenšek 2016). Zanimivo pri tem je, da je dopuščanje rabe drugih jezikov problematično samo na družbeno prestižnih javnih področjih – to, katere jezike se delovno uporablja npr. na gradbiščih in drugih deloviščih po Sloveniji, v azilnem domu, centrih za tujce in še kje, pa skoraj nikogar ne zanima. Seveda, po tradiciji evropskega novega veka se nek jezik izoblikuje in bogati z rabo v reprezentativnih, prestižnih sporazumevalnih

1 Ta dvom je morda zgodovinsko res povezan z nesamozavestjo; toda dvom o nepopolni funkcionalnosti sodobne slovenščine je v bistvu zelo realen, čeprav je funkcionalna omejenost slovenščine v sodobnem času bistvena drugačna, kot je bila v zgodnejših obdobjih uveljavljanja slovenščine kot javnega in uradnega jezika. Seveda ima slovenščina kot jezik sama po sebi – v potencialnosti jezikovnega sistema – vse možnosti za opravljanje vseh nalog. Toda te možnosti se v glavnem uresničijo šele ob opravljanju nalog, le redko je mogoče jezik na specifično rabo pripraviti vnaprej, v jezikoslovnem laboratoriju ali delavnici. To je običajna jezikovnonačrtovalna (in jezikovnopolitična) zadrega, ki zmeraj prinaša s sabo negotovost, ob neustreznem ravnanju pa tudi veliko dvomov, negotovosti, posledično tudi nezadovoljstva, konfliktov in neučinkovitosti.

položajih, romantična tradicija pa je temu dodala še prepričanje, da specifika misli v posameznem jeziku pomeni neponovljivo dragocenost, in s tem ustvarila vtis o naslednjem krepostnem krogu: jezik se izboljšuje z (izraženo) dobro mislijo, boljši jezik pa povratno omogoča še boljšo misel. Seveda je mogoče to enačbo izraziti tudi precej bolj filozofsko, abstraktno (in manj neposredno jasno) – a njeno srž smo izrazili tudi z našo ubeseditvijo.

Če raba slovenščine v neki situaciji ni nujna (npr. ker lahko neko komunikacijsko dejanje vsi opravijo v nekem drugem skupnem jeziku) oz. ni funkcionalna (ker slovenščine vsi sodelujoči v nekem komunikacijskem dejanju ne obvladajo v zadostni meri, da bi lahko enakopravno in polno sodelovali), potem je seveda konkretna zahteva govork in govorcev po njej (ali sam njihov občutek, da bi morala biti komunikacija v slovenščini) odvisna od nekega etičnega zavedanja, da je (oz. bi bilo) tako pač prav. Seveda je to shematično razmišljanje – tudi če kdo v nekem trenutku misli, da je raba oz. izbira slovenščine samo stvar etike in njene simbolne vloge, se marsikdaj (postopoma oz. kasneje) izkaže, da izbira slovenščine (vsaj za govorce in govorce slovenščine kot prvega jezika, pa tudi ne le te) prinaša otipljive komunikacijske prednosti v primerjavi s komunikacijo v drugih jezikih posameznikovega ali posamezničinega repertoarja.

Primer takega dvoma o nujnosti in funkcionalnosti rabe slovenščine, vsaj na videz obroben, a zato nič manj poveden, je npr. izbira jezika za besedila lastnih avtorskih pesmi med sodobnimi slovenskimi rokovskimi bendi. So taki, ki ves čas (ali vsaj veliko večino) svojega delovanja izbirajo slovenščino (npr. Siddharta), in taki, ki jim je temeljna izbira angleščina (npr. Elvis Jackson). Kar nekaj pa jih je, ki pot začnejo v angleščini in jo nato zamenjajo s slovenščino (npr. Hamo in Tribute to love) ali pa začnejo ustvarjati in objavljati poleg v angleščini še v slovenščini (npr. Koala Voice). Raznovrstnost in dinamičnost jezikovnih izbir je dokaz, da je dojemanje jezikovne dimenzije med različnimi akterji zelo različno. Deloma je odvisno od njihovega hotenja in namer, pa tudi zmožnosti, okusa in izkušenj. Jezikovna stališča in praksa se lahko tudi pri istih akterjih razmeroma hitro spremenijo, kar je spoznanje, pomembno za jezikovno politiko, saj ponuja širši manevrski prostor za ukrepanje in doseganje ciljev. Posplošimo: če imajo govorce in govorce priložnost, da svoja tako ali drugače pridobljena stališča o jezikovni izbiri preizkusijo v praksi in so zmožni naknadne refleksije (npr. s samospraševanjem, ali so z jezikovno izbiro dosegli to, kar so hoteli, in tako, kot so hoteli), je lahko naslednji krog njihovih jezikovnih izbir na podlagi opravljene refleksije bistveno drugačen. A zato potrebujejo – jezikovnopolitično mišljenje. Funkcionalnost slovenščine (in drugih jezikov) torej ni nekaj samo po sebi umevnega, ampak stvar presoje in izkušnje.

4 Jezikovnopolitična (de)regulacija

Eno od ključnih (in večnih) jezikovnopolitičnih vprašanj je, katere cilje je mogoče uresničevati s pravno regulacijo (na različnih ravneh), katere pa z drugimi sredstvi – in kako po potrebi v različnih razmerjih uporabljati obe poti. Pravna regulacija sicer seveda obsega najrazličnejše pojavne oblike – mi se bomo dotaknili predvsem reguliranja obveznega ravnanja.

Katere so pasti oz. negativne plati regulacije na področju jezikovne politike? Upoštevati moramo, da v jezikovno politiko sodijo zelo različne zadeve – od certificiranja znanja jezikov posameznikov in posameznic do zagotavljanja njihovih jezikovnih pravic in statusa posameznih jezikov v javni in uradni rabi. Regulacija – recimo predpisi, kdo mora kdaj uporabljati kateri (ali celo kakšen) jezik – ima torej za namen uveljavljanje družbenih vrednot, še posebej tam, kjer bi lahko bile zaradi predvidljivih negativnih okoliščin zanemarjene oz. kršene. To pomeni, da mora regulacija postaviti neko ravnanje kot veljavno, druga ravnanja pa opredeliti kot kršitve; pri tem mora (sicer v splošnosti) upoštevati vse možne situacije, v katerih do kršitev lahko pride. Hkrati je treba tudi določiti, v katerih primerih lahko pride do opustitve splošno veljavnega ravnanja, ne da bi opustitev pomenila kršitev. Če je regulacija presplošna (ali pa preozka) in se je jezikovne prakse na nekem področju pogosteje ne držijo v celoti, imamo težavo, saj so prakse v nasprotju s pravnim redom in torej nelegalne – lahko pa so v skladu s potrebami vseh ali vsaj nekaterih udeleženk in udeležencev neke komunikacije in jih ti vidijo kot popolnoma upravičene in legitimne. Dodatni problem jezikovnopolitične regulacije je pogosto tudi njena nejasnost in neuresničljivost – kot se je npr. pokazalo pri reguliranju jezika poimenovanj firm in nekaterih drugih jezikovnih področij ob nastajanju in uveljavljanju *Zakona o javni rabi slovenščine* (Meden, Zadnikar 2009).

Deregulacija kot učinkovito orodje jezikovne politike je možna le, če ima skupnost dovolj odgovornih članov in članic, ki so tako v stališčih kot dejanjih zavezani temeljnim skupnim vrednotam (začenši s človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami; temeljne vrednote demokratičnih držav so opredeljene v temeljnem pravnem aktu, ustavi). Seveda je to, kaj vse so temeljne skupne vrednote, od neke točke naprej zmeraj stvar družbene debate; to vprašanje je tudi nenehen vir konfliktov. Toda pustimo kompleksno vprašanje vrednot za trenutek ob strani in se vrnimo k deregulaciji. Usmerjanje s predpisi, regulacija nekega področja in praks na njem, je utemeljeno prav na misli, da se s tem utrjujejo ali varujejo družbene vrednote, skupni interesi. Druga plat te misli je, da bi bile brez regulacije zaradi množice nezaželenih praks skupne vrednote resno načete ali pa bi sčasoma kar izginile. Pri res temeljnih vrednotah – kot je recimo nedotakljivost človekovega življenja – najbrž ni nobenega dvoma, da jih je treba v družbi regulirati s pravnim redom. Velika večina ljudi sicer ne bi nikogar nikoli ubila, tudi če ne bi bilo nikjer pravno določeno, da se to ne sme – pa je vendarle treba vrednoto zapisati v ustavo in jo sankcionirati s kazenskim zakonikom. Je jezik prav takšna vrednota?

Pozitivne plati deregulacije lahko ponazorimo z analogijami z drugih področij, recimo pri urejanju prometa (v evropskem prostoru so npr. aktualna zgodba zadnjih desetletij križišča, ki v nekaterih okoliščinah zelo učinkovito nadomeščajo semaforizirana križišča; v Ljubljani je tak primer urbanega sobivanja različnih udeležencev prometa na Slovenski cesti med Šubičevo in Ajdovščino),² morda tudi z deregulacijo

2 Vprašanje urejanja prometa s križišči in križišči je – četudi samo kot prispodoba – zanimivo, saj zajema ves razpon možnosti od popolne reguliranosti do popolne dereguliranosti. Od križišč štirih enakovrednih

cen, npr. naftnih derivatov. Pozitivna plat pomeni izboljšano funkcionalnost nekega pojava ali področja pri veliki večini uporabnikov in s tem izboljšano stanje družbe. Recimo izboljšano pretočnost prometa ali nižjo ceno goriv in boljše uslugo bencinskih črpalk za potrošnike. Analogija (ali prisposodba) se sicer rahlo ponesreči pri tistih primerih, kjer nimamo močnih nasprotnikov deregulacije, ki bi ji nasprotovali zaradi lastnih interesov, in kjer je prednost, ki jo prinaša deregulacija, očitna in nesporna.

Vrnimo se k jezikovni politiki. Privzemimo mnenje, da je v slovenski jezikovni situaciji dobra taka jezikovna ureditev, kjer sta izpolnjena tako simbolni kot funkcionalni vidik. Ljudje torej lahko dobro počnejo tisto, kar hočejo in morajo početi, in hkrati to ne prizadene povezovalnega, identitetnega vidika slovenščine in drugih jezikov, ki imajo do tega ustavno opredeljeno pravico, oz. ta vidik ureditev celo krepi. Regulacija pomeni, da se to stanje načeloma uresničuje tako, da se ljudje (in pravne osebe) v javni komunikaciji natanko držijo pravno predpisanega in so v nasprotnem primeru (lahko) kaznovani. Deregulacija pa v grobem pomeni, da so javne jezikovne izbire proste – kar lahko po eni stani res pripelje do hude samovolje in tudi kršitve jezikovnih pravic, po drugi strani pa lahko prisili udeležence in udeleženke neke komunikacijske situacije k iskanju dogovorne in odgovorne rešitve. Če se to zgodi, imamo pravzaprav delujočo regulacijo, ki pa ni posledica vnaprej določenih pravil, ampak rezultat dogovora.

5 Politika, uprava, jezikoslovje in jezikovna politika

Splošno pomanjkanje jezikovnopoličnega mišljenja in vedenja v javnosti, še posebej med nosilci in nosilkami javnih funkcij, pa omogoča oz. povzroča naslednje: v zaostrenih jezikovnopoličnih debatah (npr. pri razpravi o zakonski ureditvi statusa jezikov v visokem šolstvu, prim. Savski 2019) ne štejejo resnični argumenti, ampak je pri doseganju sprejemljivosti in verodostojnosti stališč pomembnejši kulturni kapital razpravljavcev in razpravljavk – oz. njihov javni ugled (marsikdaj povezan z ugledom ustanove, ki jo tako ali drugače predstavljajo). To sicer ni nobena posebnost samo jezikovne politike, ampak je splošnejši pojav v javnosti oz. v medijskem pokrivanju javno pomembnih tem. S tem pa je povezana še neka večja, prikrita težava. Čeprav sami zagovarjamo jezikovnopolično mišljenje slehernika in slehernice kot temelj kultiviranja jezikovne politike, je po drugi strani jezikovna politika tudi razmeroma samostojno strokovno področje, ki na prvi pogled samoumevno sodi med jezikoslovne discipline, v predal sociolingvistike, a je – vsaj v (znanstveno) razvitejših okoljih – izrazito interdisciplinarno strokovno področje. Razumevanje in raziskovanje kompleksnosti neke jezikovne situacije in prepletenosti ter soodvisnosti njenih sestavin, še posebej v njeni spremenljivosti, in to od družbenih razsežnosti do spoznavnih in čustvenih procesov pri govorcih in govorkah, je težavno početje – kot je težavno početje znanstveno raziskovanje in razumevanje vseh drugih jezikoslovnih

cest – brez desnega pravila –, na katerih se vozniki in voznice dogovorijo o prednosti, kot jih najdemo recimo v kanadskih predmestjih, preko križišč s predvidljivo prednostjo vključevanja, a prožnostjo gibanja do delno in popolnoma semaforiziranih križišč – vsaka od teh oblik ima v določenih prometnih okoliščinah svoj smisel in prednosti pred drugimi oblikami.

področij. Toda pretežni del tradicionalno uveljavljenih jezikoslovnih (pod)disciplin se razumljivo zateka k temeljnemu postopku za zagotavljanje veljavne znanstvenosti svojega početa: k temeljiti redukciji kontekstualnih dejavnikov (Škiljan 1999). Če jezikoslovec ali jezikoslovka, vajena takega pristopa pri svojem znanstvenem delu, na enak način oblikujeta in javno izražata tudi jezikovnopolitična stališča, sicer v javnosti (in medijih) običajno ohranita svoj kulturni kapital, svojo strokovno težo – jezikovna politika in skupnost pa imata zato težave. Zakaj? Ker so taka stališča lahko zelo čustvena, tendenčna, neoperativna, neuresničljiva, hkrati pa širši javnosti všečna. Načelno zavzemanje za slovenščino tako pogosto celo onemogoča konkreten dogovor o možnih rešitvah nekega komunikacijskega oz. jezikovnega problema.

Še neko težavo imamo pri nadaljnjem kultiviranju slovenske jezikovne politike. Strankarska politika za svoje javno delovanje (za prepričevanje volilnega telesa, za odmevnost v medijih ipd.) potrebuje jasno izražene, razumljive in čim širše sprejemljive programske izjave. Vprašanje je, kako se da v tako podobo verodostojno zaviti kompleksne vsebine, ki so lahko tudi zapletene, širšemu krogu ljudi nerazumljive, občutljive, kontroverzne. To velja najbrž za vsa področja, s katerimi se mora ukvarjati politika, prav gotovo pa drži za jezikovne zadeve. Za javni politični diskurz je primerna le redko katera jezikovna tematika (prim. Stritar 2012), razen seveda takega ali drugačnega zatrjevanja o izjemni pomembnosti slovenščine za slovenski narod in državo Slovenijo ter o nujni skrbi zanjo – kar so največkrat samo floskule, ki jih ni treba (in jih večinoma tudi ni mogoče) kakor koli pretvoriti v otipljive rezultate. Ker ni zares jasno in dokazljivo, kakšen potencialen učinek lahko imajo neke dejanske ali predlagane večje spremembe utečenih jezikovnopolitičnih praks (recimo naraščajoča večjezičnost ali ustavno priznanje še katere jezikovne oz. narodne skupnosti v RS ali širše zakonsko dopuščanje izjem od načela slovenščine kot učnega jezika v visokem šolstvu ipd.), jih politika bodisi ignorira bodisi tolerira, bodisi zagovarja bodisi zavrača – ne zmore pa jih učinkovito obravnavati in z njimi upravljati.

Deloma je najverjetneje tako tudi zaradi splošnega prepričanja, da poklicna, nepolitična državna (pa tudi mestna, univerzitetna, šolska ipd.) uprava ne zmore samostojno operativno upravljati jezikovnopolitičnih strokovnih vprašanj. Tako prepričanje je slabo, še posebej, če del neke stroke svoja specifična prepričanja in stališča v javnosti predstavlja kot nekaj monolitnega, nekaj skupnega vsej stroki, čeprav drugi del stroke misli zelo drugače (kar je glede na stanje v slovenski javnosti, slovenskem novinarstvu in medijskem prostoru čisto izvedljivo, dosegljivo že z osnovnimi piarovskimi prijemi), hkrati pa razume politiko samo kot orodje ali mehanizem za uveljavljanje svojih interesov in strokovnih prioritet – še bolj neposredno rečeno pa samo kot proračunski bankomat. Administracija, ki se ne zmore avtonomno in odgovorno odločati o izvajanju neke področne politike v sklopu celotnega političnega urejanja družbe in voditi ustreznih postopkov za učinkovito doseganje ciljev, je dobra podlaga za nenačelno, skrito lobistično razmerje med strankarsko politiko in avtoritarnim delom posameznih strok. Administracija ne more in ne sme samovoljno

določati ciljev – poskrbeti za učinkovito izvajanje področnih politik in izpolnjevanje dogovorno zastavljenih ciljev pa je gotovo njena glavna naloga.

Za primer potencialne sklenjenosti kroga jezikovnopolitičnega mišljenja posameznikov in jezikovnopolitične dejavnosti ustanov lahko vzamemo primer jezikovne ureditve slovenskega visokega šolstva (Kalin Golob idr. 2014). Pravna regularnost tega področja naj bi zagotavljala poleg širših simbolnih ciljev družbe tudi nemoteno delovanje visokošolskih ustanov v vseh točkah njihovega poslanstva. Ker je vsaj v zadnjih dveh desetletjih sestavni del poslanstva tudi t. i. internacionalizacija slovenskih visokošolskih ustanov, se nenehno odpira vprašanje, kako doseči oboje – nadalje razvijati slovenščino kot jezik visokega šolstva in znanosti in hkrati dosegati mednarodno povezanost in odmevnost slovenskih znanstvenih rezultatov ter slovenskega terciarnega izobraževanja. Dokler je bila slovenščina samoumevna edina jezikovna izbira nejezikovnega študija na vseh študijskih smereh, seveda ni bilo nobene potrebe ne po podrobnejši pravni regulaciji ne po občutljivem odločanju o jezikovnih izbirah. Z naraščajočo in bolj množično internacionalizacijo pa se porajajo tudi potrebe po drugačnih jezikovnih praksah, ki bi omogočale učinkovito opravljanje poslanstva ustanov in bi bile prilagojene potrebam in zmožnostim deležnikov in deležnic. Pri tem se poraja veliko raznovrstnih težav, skupna težava pa je ta, da na visokošolskih ustanovah ni skoraj nobenih utečenih mehanizmov upravljanja jezikovnih zadev. Primanjkuje nam potrebnih statističnih in drugih informacij o relevantnih vidikih jezikovne ureditve; odločevalci in odločevalke nimajo potrebnega vedenja o ustreznih načinih urejanja jezikovne problematike in so brez tovrstne administrativne podpore; tisti deli jezikoslovne stroke, ki lahko ponudijo relevantne rešitve za posamezne vidike jezikovne ureditve, le stežka najdejo relevantne sogovornike in sogovornice med tistimi, ki odločajo. Mehanizmi urejanja se tako šele vzpostavljajo in so možni le v dialogu vseh deležnikov in deležnic ter t. i. uporabnega jezikoslovja. Ta pot je počasna in negotova – zato marsikdo pomisli, da je oz. bi bila načelna regulacija boljša in hitrejša rešitev.

6 Sklep

Pred dobrim desetletjem smo opažali, da se je slovenska jezikovna politika po vključitvi Republike Slovenije v Evropsko unijo deloma deinstitutionalizirala (Stabej 2006: 313). Oba odtlejšnja (in doslejšnja) državna petletna jezikovnopolitična programa (2007–2011 in 2014–2018) sta postavljala temelje drugačni organiziranosti in prenovljenim vsebinam slovenske jezikovne politike; trenutno teče postopek sprejemanja novega petletnega programa. A za nadaljnje kultiviranje slovenske jezikovne politike bo nujno temeljiteje razvijati splošno jezikovnopolitično mišljenje, tako v strokovnih krogih kot v administraciji na različnih ravneh, predvsem pa med posameznicami in posamezniki.

Literatura

- JESENŠEK, Marko, 2016: *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- KALIN GOLOB, Monika, STABEJ, Marko, STRITAR KUČUK, Mojca, ČERV, Gaja, KROPIVNIK, Samo, 2014: *Jezikovna politika in jeziki visokega šolstva v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- MEDEN, Ahac, ZADNIKAR, Gita, 2009: Analiza zakona o javni rabi slovenščine in njegovega uresničevanja. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Obdobja 28*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 463–470.
- ROZMAN, Tadeja, ARHAR HOLDT, Špela, STABEJ, Marko, v tisku: The Web Portal Jezikovna Slovenija. Vesna Mikolič (ur.): *Language and Culture in the Intercultural World*. Cambridge Scholar Publishing.
- SAVSKI, Krištof, 2019: Polyphony and polarization in public discourses: hegemony and dissent in a Slovene policy debate. *Critical Discourse Studies* 22. 4. 2019. <https://doi.org/10.1080/17405904.2019.1609537>
- SLEMENJAK, Tanja, PREMUR KAMPUŠ, Katja, 2019: *Barve jezika 4*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino. Ljubljana: Založba Rokus Klett.
- STABEJ, Marko, 2006: Obris slovenske jezikovne politike. *Slavistična revija LIV*/posebna številka. 309–323.
- STRITAR, Mojca, 2012: Med ohranjanjem slovenščine in podporo večjezičnosti: jezikovne ideologije v programih parlamentarnih strank. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 29–37.
- ŠKILJAN, Dubravko, 1999: *Javni jezik. K lingvistiki javne komunikacije*. Ljubljana: Studia humanitatis.